

Йовка Тишева
ЗА СИНТАКСИСА НА РЕЛАТИВНИЯ
КОМПЛЕМЕНТИЗАТОР *ДЕТО*

Yovka Tisheva
ON THE SYNTAX OF THE RELATIVE
COMPLEMENTIZER *DETO*

Abstract: The object of analysis in the article are the uses of the lexeme *demo* in colloquial Bulgarian and in written informative and commentary media texts. The research aims at presenting the syntactic features of *demo* as an indicator of subordinating conjunction in the complex sentences and comparing the functions of *demo*-clauses in oral texts from everyday informal communication and in written texts from public media sphere. The purpose of the analysis is to make generalizations about the status of *demo* in Bulgarian oral and written texts.

Keywords: colloquial Bulgarian, media language, subordinating conjunction

Въведение

Обект на анализ в статията са употребите на лексемата *дето* в разговорната реч и в писмени медийни текстове. Изследването е насочено към представяне на някои от синтактичните характеристики на *дето* като показател на подчинително свързване в сложното изречение и сравнение на мястото и функциите на *дето*-изречения в устни текстове от ежедневната неподготвена комуникация и в писмени медийни текстове. Целта на анализите е да се направят обобщения за статута на *дето* в съвремен-

ната българска устна и писмена реч. В хода на работата се търси отговор и на въпроса дали в писмените текстове *дето* е маркер на разговорност, или е маркер от по-общ порядък, тоест маркер на устната реч.

Настоящото проучване е емпирично и е проведено с методи на структурната и на корпусната лингвистика. Данните са екскерпирани от два типа източници: корпуси на съвременния български език: Българския национален корпус; BulTreebank; BgSpeech и др.; информационни сайтове: Dariknews.bg; MediaPool.bg; News.bg; Vesti.bg и др.; сайтове на вестници: 24Chasa.bg; Dnevnik.bg; Standartnews.com; Trud.bg и др.

Тъй като част от данните са от медийни текстове, в началото ще припомним някои особености на езиковите процеси в медийната сфера. При съставяне на общотеоретичната рамка на изследването е отчетено влиянието на двете водещи тенденции в медийната реч: към интелектуализация и към демократизация (вж. Ницолова 1994; Ницолова 1999; Добрева 2004; Ефтимова 2017; Благоева 2013 и др.). Първата тенденция се свързва със стандартизираност, повторемост и устойчивост на езикови конструкции; терминологизация на речта; навлизане на интернационализми; усложнени синтактични конструкции. Тенденцията към демократизация се проявява в либерализация на нормите и проникването на елементи от субстандарните езикови формации в публичното общуване. По-тесни тенденции в рамките на демократизацията на речника са например колоквиализацията, жаргонизацията и експресивизацията (Благоева 2013: 3). Стремелът към демократизиране на речта води до „детабуизацията и дисфемизацията на медийната реч. Оттам и до универсализиране на неформалното общуване, до либерализация на нормата (водещо до променено разбиране за отклонение от нормата), до упадък на езиковия вкус и усет“ (Ефтимова 2017: 3). В полето на граматиката Р. Ницолова посочва измененията в използването на преизказни глаголни форми в различни медийни жанрове, поява на нови синтактични модели на сложни изречения, увеличена употреба на субективен словоред в заглавията и др. (Ницолова 1999: 117 – 120).

В съвременната езикова ситуация медийните експерти отбелязват и още един процес, свързан с електронните медии, развитието на социалните медии и масовата дигитализация на всекидневието: медиатизацията, „която според С. Хярвард (2004) е процесът, при който обществото в нарастваща степен започва да зависи от (мас)медиите и тяхната логика“ (Добрева 2015: 19). В настоящия текст при анализите на данни от медийната сфера ще бъде отчетен фактът, че поради интензивната интернет опосредствана комуникация води до „размиване на границите между интерперсонална и масова комуникация, между адресант и адресат, между медийна институция и потребител, между частно и публично, формално и неформално, устно и писмено общуване“ (Добрева 2015: 21 – 22). В тази връзка медиатизацията също е предпоставка за засилена употреба на езикови средства, типични за разговорната реч, и в публичната сфера както при устно, така и при писмено общуване.

Дето според граматиките

По произход лексемата *дето* се свързва с относителното наречие за място *където* (или *гдето*) и до днес пази локалната си семантиката. Това значение не се схваща като маркирано, разговорно или архаично, затова подчинени обстоятелствени *дето*-изречения често се появява в и писмени художествени текстове. В Академичната граматика, Т. 2. Морфология обаче *дето* не е включено в групата на релативите, не фигурира и при наречията за място. Като синоним на *където* се споменава само *гдето*. За сметка на това при съюзите именно чрез примери с *дето* (*гдето*) е илюстрирана съюзната употреба на относителни наречия. За интерпретацията на разглежданата лексема е важно обобщението, че „Съюзът *дето* свързва с главното изречение не само подчинено изречение за място, но и подчинени изречения за причина, за изключване, за последица, както и по-рядко срещаните днес подчинени субстантивни изречения (подложни, допълнителни и др.)“ (ГСБКЕ 1983: 451).

В граматиката на Т. Бояджиев, Ив. Куцаров и Й. Пенчев лексемата *дето* също не е включена в групата на относителните местоименни наречия (там е само *колкото*). *Дето* е представено при местоименните наречия за място, наред с *гдето* и *където* (Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999: 353). По-обстоен преглед е направен при определителните съюзни изречения, като е изтъкнат фактът, че “дето е формална връзка – съюз (по произход релатив) – която не може да осигури референция и се налага употреба на лично местоимение” (Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1998: 582). Тази особеност е илюстрирана с примери като *Кои бяха **ония**, **дето ги** видяхме? Той гледаше **колата**, **дето тя** слезе от **нея***, в които с употребата на личните местоимения *ги*, *нея* в *дето*-изреченията се представя връзката с референт от главното изречение. Ако подлогът на главното и на подчиненото изречение е един и същ, „анафоричният местоименен подлог в *дето*-изречението трябва да бъде празна категория, да не се изказва явно, например: **Човекът**, *дето [] говореше с тебе*; ***Човекът**, *дето той говореше с тебе*“ (Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999: 582). Релативните и съюзните определителни изречения обаче имат различна природа, тъй като съюзите и релативите се пораждат от конституентната граматика в различни позиции.

Теоретичен модел на *дето*-изреченията предлага и К. Рудин (Рудин 1986). За разлика от предходното мнение, тя приема, че двата типа определителни изречения са синоними, тъй като се отнасят към опора съществително име или именна група. И релативните, и съюзните определителни изречения трябва да съдържат дума, кореферентна с опората. В релативните изречения кореферентно с опората е относителното местоимение; в *дето*-изреченията кореферентният елемент е лично местоимение от подчиненото изречение. Според авторката разликата е свързана с контекста, в който се реализират двата типа определителни изречения: *дето*-изреченията имат по-ограничена сфера на употреба, защото са типични за разговорната реч (Рудин 1986: 123-154).

При представяне на местоименната система Р. Ницолова включва разглежданата лексема в групата на относителните думи и я определя като “абсолютен релатив... сочи само корелативност с антецедента, без да носи граматическа информация за него“ (Ницолова 1986: 137). *Дето*, макар и неизменяемо, все още не се е превърнало в съюз, защото винаги предполага корелативност с елемент от главното изречение, т.е. има определено свързана употреба. Веднага ще отбележим обаче, че това твърдение не е би следвало да се абсолютизира, защото има примери за *дето*-изречения и при празна позиция на опората: *Няма къде да си пасем добитъка! — разпери ръце Иван. — Общо, общо, ама всички се ползват от тази мера. Който си има ливада, пак е добре. А колко са **О**, **дето** имат? Другите на селското чакат...* (БНК¹).

От по-частните изследвания по въпроса за нуждите на краткия теоретичен обзор ще посочим само изводите на Ил. Кръпова за статута на *дето*. Въпреки връзката с относителните наречия, днес *дето* не функционира като релативно местоимение, а като релативен съюз (релативен комплементизатор). Тази негова характеристика важи за всички употреби, както относителни определителни, така и субординативни. *Дето* все още не се е превърнало във фактивен комплементизатор, а запазва функцията си на релативен комплементизатор. Всяко изречение, съдържащо съюз *дето*, е релативно, макар не винаги релативността да се експлицира на повърхнинно равнище (вж. Кръпова 2008).

За целите на нашата работа приемаме, че *дето* е комплементизатор, тъй като маркира подчинителни отношения между изречения, илокутивната сила на изречението, което въвежда, както и някои от характеристиките в подчиненото изречение. Макар да се създава впечатление, че използването на *дето* за въвеждане на подчинено изречение е по-лесният начин в сравнение с използването на относителни местоимения (защото не е необходимо съгласуване по род и число с дума от главното изречение),

¹ Примерът е от Българския национален корпус, достъпен на адрес <https://dcl.bas.bg/bulnc/>.

това е само привидно. Липсата на съгласуване с опората „се компенсира“ от необходимостта да се спазят няколко условия:

- подложната позиция в подчиненото изречение трябва да е празна, ако опората е кореферентна с подлога на *дето*-изречението: *Емигрантите, дето Ø наричат България „тая държава“, няма да ни управляват; Че това е вярно, до болка го знаят всички братовчеди, дето Ø в момента са в разни бордове на предприятия; Слушай какво, лекарите получават, връзкарите, дето Ø* нищо не правят, получават и те.

- ако подлогът на подчиненото не е кореферентен с опората, в *дето*-изречението се включва лично местоимение (пряко или непряко допълнение), кореферентно с нея: *Аз знаеи как подстригвам / така мокря косата / и след това хващам и чакам да изсъхне това дет ще го подстригвам и със запалката³; И секретарката на ХХХ, дето я повишиха в борда на РВД, и тя с жилище; Все едно тия, дето ги виждате по сцените, никога не грешат.*

- пред *дето* не може да се употреби предлог⁴, за разлика от същинските релативи, срв. *Детето, на което казахме да дойде с майка си в училище – *детето, на дето му казахме да дойде с майка си; Сигурно има хора, дето / на които това наистина им е любимата медия; Искам да вляза в някой от тия автобуси, дето / на които пише случаен превоз да видя къде ще ме закара.*

Мненията за употребите на *дето* може да се обобщят по следния начин. Разглежданата лексема функционира като релатив, като подчинителен съюз (в съюзни определителни и в подчинени обстоятелствени изречения за причина, за последица) или въвежда вметнати изречения с метаезиков характер. В след-

² С този знак се означава празната (незапълната) синтактична позиция.

³ Примерите от корпуси на устната реч са изписани след редакция с оглед на правописната норма.

⁴ В примери като *На последната песен слезе в публиката и дойде да ме поздрави лично, за дето пях всичко с него* е употребено наречието *задето* (= защото), а не предложна фраза.

ващите две части от статията ще бъде проверено дали трите типа употреби на *дето*-изреченията са регистрирани в изследователския корпус.

Дето според данните от разговорната реч

В достъпната част от корпуса на Цв. Николова⁵ се откриват единични примери с *дето*, при това в доста кратки изречения. В някои от случаите може да се предположи, че тези конструкции са по-скоро препредадена (неактуална) реч, като *дето*-изречението е цитирано изказване от предходна речева ситуация. Основания за такова тълкуване дава и глаголът за реч в главното изречение: *Викам, **дето** бяхме купили*. В следващия пример от този корпус *За огледалата **дето** е всъщност* е произнесено (и записано) само подчиненото изречение с преместване на предложната фраза пред *дето*, срв. *Дето е за огледалото*.

От друга страна обаче, данните от статистическата обработка на текстове от корпуса на Цв. Николова⁶ показват значително по-различна картина: *дето* [нареч.-сюз] 127/5, тоест в петте обработени текстови извадки има 127 лекси на тази лексема. Тъй като към момента няма достъп до сайта, на който би трябвало да е публикувана текстовата част от корпуса, не може да се направят надеждни изводи за статута на *дето*-изречения в разговорната реч в периода 1975 – 1979 г., когато са събирани данните и са подготвени транскрипциите.

Значително по-добра представа за употребите на *дето* дават примерите от корпуса на Кр. Алексова, който също е съставен само от записи на текстове при общуване в семейна среда. Във всички случаи *дето* има определено свързана употреба – в главното изречение има опора, към която се отнася подчиненото. Без претенции за точна статистика и на базата на общото впечатление за типа на ексцерпиранияте примери ще отбележим, че преобладават определителните *дето*-изречения. Няма семантични ограничения за опората. Примерите по-долу представят раз-

⁵ За създаването и структурата на корпуса вж. Венкова 2014.

⁶ https://miryan.org/glotta/cvetanka_nikolova_rechnik.html

лични групи определяеми според признака одушевеност:неодушевеност:

*Ще си направим една наша антена тука двацет човека, **дето** се събираме от блока (дето = които); А този, **дето** сте му кумове, работи ли? (дето = на когото)*

*Тия цветя **дето** ги дъвчеш изобищо не е хубаво да ги ядеш (дето = които); То пък точно хваща четирите кафета, **дето** ги правя (дето = които); Отгоре на всичко тая не е като царската туршия, **дето** я слагаш (дето = която); Айде, мамо, ето ги матрйошките, **дето** и кака има (дето = които; каквито).*

Когато опората е съществително име с локална семантика – барче, жилище в примерите по-долу, *дето* се реализира като синоним на наречието за място където:

*На това барче, **дето** празнувахме; Сега ремонт ще му правят, плочки са складирали във антрето на другото жилище, **дето** ходим на проба*

Опората, към която се отнася *дето*-изречението, може да е и местоимение с различна референтна отнесеност:

*Щото има, Руми, такива сега, **дето** ядат цветя; Има и някои от старите, **дето** се въртят; На мене най много ми хареса тези като ансамбъл едни, **дето** бяха двама мъже и една жена.*

Интересен е следващият пример, в който *дето*-изречение-то пояснява „универсалната заместваща лексема“ *такова*:

*В неделя се виждахме, а в събота малко и в неделя, горе на мястото, занесохме ѝ такова **дето** ни бяха останали доматки.*

При представянето на условията за употреба на *дето* като релатив или като комплементизатор бяха посочени ограничения във връзка с подложната позиция в подчиненото изречение. В горния пример изглежда, че в подчиненото изречение позицията на подлога е заета от съществителното *доматки*. По-приемлива обаче е следната интерпретация: това съществително няма отношение към синтактичните позиции в подчиненото изречение, а с него говорещият е представил в края на своето изказване кой е референтът на местоимението *такова*: занесохме ѝ *такова* *доматки*, **дето** ни бяха останали.

Регистрирани са и случаи на преместване на елементи от подчиненото изречение пред комплементизатора и на „отдалечаване“ на *дето*-изречението от опората, когато сказуемото на главното изречение се разполага пред подчиненото изречение:

*Мъчи и себе си, мъчи и тези около него **дето** са – мъчи и тези, **дето** са около него.*

*Аз мисля, че ципът е тука, **дето** беше изместен – ципът, **дето** беше изместен, е тука.*

Локалната семантика на *дето* се реализира, когато лексемата въвежда подчинени обстоятелствени изречения за място. В главното изречение има корелативна дума – наречие с локативна семантика, с която се съотнася подчиненото изречение:

*Е, ти нищо не виждаш, тука, **дето** ми е пръста (дето = където); Ами там **дето** течало, Жени (дето = където); С музика. Той и горе има, **дето** се женихме. И там има музика. (дето = където)*

Следващият пример показва, че дори и в рамките на една реплика на един говорещ може да се наблюдава редуване на връзките *когато* и *дето*, въвеждащи обстоятелствените изречения:

*Сега е направено, всичко вътре асфалт, там, **където** слизахме ние надолу, **дето** не можяхме да се върнем.*

На следващо място по честота на срещанията може да се поставят примерите с вметнати изречения, въведени с *дето*. Явно става дума за клиширани формули, защото липсва лексикално разнообразие или варианти при структурирането на *дето*-изречението. Повтарят се два глагола: *викам* и *казвам* в позицията на сказуемото в подчиненото изречение:

*Чакай, че не видях да няма някоя ципната, **дето** викат чехите; Мой колега е женен за варненка която живее, **дето** се вика, от тука до до няма и до супера.*

*Сервиси разни където има, което все пак ми е по специалността, **дето** се казва.*

В една реплика може да се регистрират и две от възможните употреби на *дето* – като съюз, въвеждащ определително изречение към съществително от главното, и като част от вмет-

нато изречение, разположено между елементите от предложната фраза:

*Не можяха да се свържат с колежката, **дето** аз я назначих преди, **дето** се вика, година и половина ли беше.*

В данните от корпуса на Кр. Алексова най-ограничена е употребата на *дето* в обстоятелствени изречения за причина. Регистриран е само един пример от този тип:

*Жорко ще ми откъсне главата, вика като на кокошка вика, **дето** ще хабя ракията да ме маже. (дето = че, защото)*

Въз основа на данните от разглеждания корпус може да се направи изводът, че в разговорната реч водеща за лексемата *дето* е употребата ѝ като релативен комплементизатор, а не като съюз, въвеждащ обстоятелствени или .

Дето според данните от медийните текстове

В редица проучвания за езика на медиите се коментира инвазията на разговорни маркери в публичното общуване. Границите между официалното и неофициалното общуване се размиват, стилът на устните и писмените текстове в публичното общуване се понижава, а неформалното, субстандартното се универсализира и става приемливо за всяка речева ситуация. Некодифицирани езикови елементи и структури, които са били част от езиковия узус, разбиран като обичайната употреба на езикови средства в определена среда или тип текстове, тоест „цялата комуникативна практика на една езикова общност“ (Виденев 2003: 67), започват да се оценяват от преобладаващата част от обществото като приемливи. В полето на синтаксиса се отбелязват промените в словореда, удвояванията и повторенията, елиптичните изречения, фалстартовете, употребата на прагматични частици. Употребата в медийни текстове на функционални (служебни) думи, типични за разговорната реч, доста по-рядко се коментира. В това отношение като най-детайлно и актуално може да се посочи проучването на Р. Цонев за разговорните конектори в речта в телевизията, радиото и таблоидната преса. В тази група авторът включва и разглежданата тук лексема *дето/дет* (Цонев 2022: 154 – 157). Примерите, които са анализирани от Р. Цонев, са само за опреде-

лителни *дето*-изречения. Нашите примери, които са от писмени медийни текстове, принадлежащи както към осведомителните, така и към публицистично-коментарните жанрове, също показват, че това са най-често срещаните употреби на *дето*:

*Вихрят се сделки, **дето** направо вонят на далавера и рушвет (дето = които); Знае се за едни 14 млн. лв., **дето** не са постъпили в държавната хазна (дето = които); А онзи призрак, **дето** броди... е, той си отиде завинаги; Тези насипи с дърветата, **дето** ги виждаш, всичките са със земя от рудника, сочи наоколо той; Интересно е положението с тези, **дето** чакат норвежско гражданство; Приказката, **дето** Пепеляшка станала красива принцеса, ряпа да яде (дето = в която); Като в оня стар филм „Кръвни братя“, **дето** американският гедереец Дийн Рид помагаше на сръбския екипънгерой Гойко Митич (дето = в който).*

Има и случаи, в които *дето* е употребено вместо съюза *че*, а не вместо релатив:

*Да не говорим, че не вярвам на приказките, **дето** банките сега се натискали да дават кредити на България.*

Като цяло изискването за местоименно допълнение, корелативно с опората, се спазва, дори и когато позицията трябва да бъде заета от предложна фраза, но има и изключения, срв.: *Тия два пръста, **дето** ги виреха и вирят нагоре, са емблематични; Тогавата там гледах всички нови американски филми, **дето** тук не бяхме и чували за тях. – А слушаха песни, **дето** учениците Ø наричаха с модерната дума чалга.*

Прави впечатление, че *дето*-изречения се срещат и в заглавия на медийни текстове. И докато първият пример е „цитат“ на поговорка, останалите са очевидно авторски:

*Не е луд тоя, **дето** яде баницата, а тоя, **дето** му я дава! (цитат)*

*Как конституция да реши въпрос, **дето** не е неин предмет?; Тия, **дето** се надяват министерството на образованието да им възпита децата, вероятно очакват министерството на транспорта да им ремонтира колата; Тия, **дето** арестуваха ония, сега се опитват да се разберат; Това, **дето** е увито в целлофана, да стане бонбон. Ако е възможно*

Данните от медийните текстове показват, че освен в определителни изреченията, *дето* се използва и в подчинени изречения, поясняващи главни безлични изречения. Според традиционната терминология това са подчинени подложни изречения. За сравнение такива примери не бяха регистрирани в разговорните корпуси:

*Цяло чудо е, **дето** аварийните екипи пристигат преди пожарните; ... естествено е, **дето** XX подкрепи първите 4 точки от декларацията; Ужасно било, **дето** Западът не допускал наши и балкански класици в своя пантеон.*

Най-рядко в медийните текстове се срещат вметнати *дето*-изречения:

*То, **дето** се вика, ако е пломба, при такава рязка температура – пада; В общи линии, **дето** се казва, цял живот се занимавам с музика.*

Такива конструкции се откриват в текстове на интервюта и вероятно са запазени, за да се поддържа автентичният стил в изказа на интервюираното лице.

За пълнота на представянето на данните от медийни текстове ще отбележим, без да коментираме, и употребата на *дето* като част от сложни съюзи – за противопоставяне *само дето* и за изключване *освен дето*:

*Според него животът не се е променил кой знае колко, **само дето** хората са станали по-различни; Защото, както казват поетите, мечтата на идиота винаги се сбъдва. **Само дето** това става по идиотски начин; Сигурен съм обаче, че стига човек да иска, и сега може да влезе. **Само дето** вече нищо не е останало.*

*Така той доказва, че **освен дето** чете басните на Лафонтен в оригинал, не обича в живота да го курдисват в ролята на църкела.*

Заклучение

Данните от корпуси на разговорната реч и от медийни писмени текстове показват, че и трите типа *дето*-изречения (релативни/определителни, съюзни и вметнати изречения) са предста-

вени в разглежданите сфери на общуване. Употребата им не се влияе от формата на речта – писмена или устна. Разликите се откриват, най-общо, във връзка с честотата на употреба на тези конструкции. В разговорната реч *дето* има устойчиво място като средство за въвеждане на определителни изречения. Най-рядко се използва като обстоятелствен съюз. В писмените медийни текстове *дето* има по-ограничена употреба в сравнение с данните от разговорната реч. И при данните от втория тип източници отново преобладаващата част от *дето*-изреченията са определителни. Само в писмените текстове са установени примери без референт в главното изречение, към който да се отнася подчиненото, с *дето* (подчинено подложно изречение). В медийната реч употребата на тази лексема може да се разглежда като част от различни авторови стратегии, напр. за запазване на автентичността на речта на лицата участници в представяните събития, за изразяване на емоционална оценка (по-често иронична или негативна) на факт или констатация, за привличане на вниманието чрез смяната на регистъра (книжовна лексика и разговорен съюз) и др. Според анализирания данни ролята на *дето* в медийните текстове е по-скоро да маркира разговорност, а не устна реч.

Благодарности

Настоящото проучване е част от дейностите, включени в научната програма на проекта „Комуникативни модели, представени в Корпуса на българската устна реч“, финансиран от НИД на СУ (дог. № 80-10-111/27.04.2023 г.).

БИБЛИОГРАФИЯ

Благоева 2013: Благоева, Д. Прояви на тенденцията към демократизация в българската неология. – В: *Съли*, кн. 1, 1 – 17. // Blagoeva, D. Proyavi na tendentsiyata kam demokratizatsia v balgarskata neologia. – In: *Sъли*, кн. 1, 1 – 17.

Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999: Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език*. София: ИК „Петър Берон“. //

Boyadzhiev, T., I. Kutsarov, Y. Penchev. *Savremenien balgarski ezik*. Sofia: IK „Petar Beron“.

Венкова 2014: Венкова, Цв. Един електронен корпус на българската разговорна реч в ретроспекция и развитие. – В: *Проблеми на социолингвистиката*, Т. XI. София: Международно социолингвистическо дружество, 424 – 435. // Venkova Ts. Edin elektronen korpus na balgarskata razgovorna rech v retrospektsia i razvitie. – In: *Problemi na sotsiolingvistikata*, Т. XI. Sofia: Mezhdunarodno sotsiolingvisticheskoto druzhestvo, 424–435.

Виденов 2003: Виденов, М. *Българската езикова политика*. София: Делфи. // Videnov, M. *Balgarskata ezikova politika*. Sofia: Delfi.

Добрева 2004: Добрева, Е. Демократизация, колоквиализация и/или постмодернизация в медийния дискурс. – В: *Тенденции и процеси в българския език*. Вачкова К. (съст.). Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 139–174. // Dobрева, E. Demokratizatsia, kolokvializatsia i/ili postmodernizatsia v mediynia diskurs. – In: *Tendentsii i protsesi v balgarskia ezik*. Vachkova K. (red.). Shumen: UI „Episkop Konstantin Preslavski“, 139 – 174.

Добрева 2015: Добрева, Е. Нови медии, нови медиалекти, глобанглизация. – В: *Нови медии, аудитории, бизнесмодели*. Серия Обществени комуникации, 5. Шумен: Фабер, 13 – 63. // Dobрева, E. Novi medii, novi medialekti, globanglizatsia. – In: *Novi medii, auditorii, biznes-modeli*. Seria Obshtestveni komunikatsii, 5. Shumen: Faber, 13 – 63.

ГСБКЕ 1983: *Грамматика на съвременния български език. Том 2. Морфология*. Ст. Стоянов (ред.). София: Издателство на БАН. // *Gramatika na savremennia balgarski ezik. Tom 2. Morfologia*. St. Stoyanov (red.). Sofia: Izdatelstvo na BAN.

Ефтимова 2017: Ефтимова, А. Брюкселски новогovor или популизъм? – В: *Медии и език*, бр. 5. // Eftimova, A. Bryukselski novogovor ili populizam? – In: *Medii i ezik*, br. 5. <<http://medialinguistics.com/2017/05/03/355/>> [10.02.2024]

Кръпова 2008: Кръпова, И. Наблюдения върху синтактичните свойства на съюзната връзка дето. – В: – *Studia et Argumenta. Юбилеен сборник в чест на 65-та годишнина на проф. д.ф.н. Руселина Ницолова*. Мюнхен, 305–321. // Krapova, I. Nablyudenia varhu sintaktichnite svoystva na sayuznata vrazka deto. – In: – *Studia et Argumenta. Yubileen sbornik v chest na 65-ta godishnina na prof. d.f.n. Ruselina Nitsolova*. Myunhen, 305–321.

Ницолова 1986: Ницолова, Р. *Българските местоимения*. София: Наука и изкуство. // Nitsolova, R. *Balgarskite mestoimenia*. Sofia: Nauka i izkustvo.

Ницолова 1994: Ницолова, Р. За някои прояви на тенденцията към демократизация в езика на българския печат след 10.XI.1989 г. – В: *Годишник на ИЧС*. Т. IX. София, 32 – 42. // Nitsolova, R. *Za nyakoi proyavi na tendentsiyata kam demokratizatsia v ezika na balgarskia pechat sled 10.XI.1989 g.* – In: *Godishnik na IChS*. Т. IX. Sofia, 32– 42.

Ницолова 1999: Ницолова, Р. Основни тенденции в развитието на българския печат след 1989 г. – В: *Медиите и езикът им/ни*. София: ЕТО, 114 – 121. // Nitsolova, R. *Osnovni tendentsii v razvitiето na balgarskia pechat sled 1989 g.* – In: *Mediite i ezikat im/ni*. Sofia: ETO, 114– 121.

Рудин 1986: Rudin, C. *Aspects of Bulgarian Syntax: Complementizers and Wh Constructions*. Ohio: Slavica Publishers, Columbus.

Цонев 2022: Цонев, Р. *Българският разговорен синтаксис*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. // Tsonev, R. *Balgarskiyat razgovoren sintaksis*. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“.